

Helena Slepíčková. Reflexe zábavy, her a odpočinku v pozdně středověkých iluminacích. Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií UK 2022, 48 s. + 64 obrazových příloh.

Posudek vedoucího práce

Bakalářská práce Heleny Slepíčkové z oblasti dějin každodennosti cílí na využití volného času v rámci tří sociálních prostředí (dvůr, město a venkov) v období pozdního středověku (13.–15. století). Výzkum je založen na analýze rozsáhlého souboru více než 400 iluminací západoevropské a české provenience, které autorka roztřídila podle námětu (zastoupeny jsou jen vybrané typy her a zábav) a provedla komparaci jednotlivých vyobrazení s poznatky odborné literatury vztahujícími se k danému sociálnímu prostředí; menší pozornost věnovala srovnání v čase, k proklamovanému srovnání v prostoru se nedostala prakticky vůbec.

Autorka pracovala na tématu s velkým zaujetím a jednotlivé problémy se mnou pravidelně konzultovala. Navzdory rozsáhlé heuristice si je vědoma limitů své práce. Ocenění zaslouží zasazení iluminací do širšího historického kontextu. Práce je psána čtivým, i když místy „mnohomluvným“ jazykem: některé myšlenky se opakují na více místech, aniž by byly argumentačně hlouběji ukotveny a rozvedeny.

Hlavní problém práce spatřuji v širí záběru. Slepíčková se snažila obsáhnout co nejvíce typů her a zábav provozovaných nejen na šlechtickém dvoře, odkud pochází většina prezentovaných iluminací, ale i ve městě a na venkově. Tento přístup jí sice umožnil provádět srovnání na různých úrovních, má však i řadu úskalí, jež se do práce nutně promítají. Za největší nevýhodu při zpracování tak velkého souboru iluminací považuji nemožnost proniknout do hloubky a detailu. V silách autorky pochopitelně nebylo nastudovat desítky odborných titulů ke každému konkrétnímu rukopisu, takže předložená zjištění trpí místy povrchností a někdy jsou i vysloveně chybná. Slepíčková věnuje hlavní pozornost iluminacím západoevropské provenience, z nichž každá již byla z pohledu každodennosti mnohokrát analyzována, zatímco českou produkci zmiňuje jen okrajově a navíc bez obrazových příloh. Objevnější by podle mého názoru bylo, kdyby se autorka primárně zaměřila na méně prozkoumané iluminace české provenience a na několika vybraných typech ukázala, v čem se forma her a zábav ve střední Evropě shodovala a v čem případně lišila od způsobu trávení volného času v západní Evropě, respektive které typy her zde nejsou doloženy vůbec.

Chybný popis iluminací způsobený neznalostí literatury je nejvíc patrný v případě Přebohatých hodinek vévody z Berry, patrně nejznámějšího a nejlépe prozkoumaného iluminovaného rukopisu vůbec (obr. 54: měsíc leden zobrazuje novoroční zvyk obdarování burgundského vévody a členů jeho dvora, na stole jsou zpodobněny zlaté sošky psů jako jeden z mnoha darů, nikoli živí psi, tento obrázek

se tématu her a zábav netýká; obr. 56: vyobrazení se nemůže vázat k „snad májové slavnosti Božího těla“, neboť tato slavnost probíhá v červnu; zde se jedná o prvomájový průvod mladých šlechticů a šlechticů, kteří vždy v první májový den, jak bylo zvykem, společně vyráželi do přírody; obr. 57, s. 33: je ukázka oblíbeného lovu se sokoly, Jan z Berry však na ní, jak se autorka domnívá, vyobrazen není; stavby na pozadí těchto měsíčních obrázků zachycují konkrétní pařížské paláce; obr. 58: únor nezobrazuje odpočívající venkovany, ale seznamuje nás s formami práce na venkově v zimním období: domácí textilní práce, stříhání větví stromů v zahradě, na cestě do města míří venkovan s naloženou vlnou právě ostříhaných ovcí; nepracuje pouze šlechtična, která se zastavila ve venkovském domě, aby se zahřála; z obrázku je cítit velký mráz). Je nutno vzít rovněž v potaz, že tento rukopis primárně zobrazuje dvorskou společnost. Iluminátor neměl s životem na venkově přímou zkušenost, proto iluminace představují spíš ideální typ než realitu venkova. Autorka navíc uvádí nepřesnou dataci Přebohatých hodin bez odkazu (chybný údaj byl zřejmě převzat z české wikipedie): rukopis nevznikl v roce 1410, nýbrž v letech 1412–1416.

Snazší výběr vzorku z ohromného množství iluminací prezentovaných na webových stránkách by autorce umožnilo využití databáze The Index of Medieval Art, v němž lze vyhledávat iluminace na základě různých kritérií: <https://theindex.princeton.edu/>. Práci by rovněž prospělo rozčlenění vybraného vzorku rukopisů podle provenience na ty, které vznikly přímo ve městě (menšina), a na ty, které vznikly ve dvorském či klášterním prostředí (většina) a které reflektují život ve městě a na venkově pouze zprostředkovaně.

Iluminace by si zasloužily podrobnější komentář, zvláště tam, kde se to přímo nabízí, jako například u obrázku 3, s. 24. Na stejném foliu jako žonglér jsou vyobrazeny jeptišky u lůžka umírající. Bylo by dobré se zamyslet, zda a popřípadě jak tato témata spolu souvisí. To ovšem předpokládá proniknout do symboliky křesťanské ikonografie, o což se autorka na několika místech skutečně pokusila. Žonglér nemusí představovat jen vrtkavost, ale i radost ze hry. Smrt byla ve středověku často vnímána jako radostné vykoupení ze strastí tohoto světa. Vždyť se umírající už brzy setká s Bohem, na což se jeptišky celým svým životem v klášteře připravovaly.

Autorka v závěru své práce konstatuje, že její analýza nezachytila ženy při sportovních hrách. Iluminace, na nichž ženy sportují, však existují. Známé je například vyobrazení zápasu jeptišek proti mnichům ve středověkém „baseballu“. Ženy ve středověku hrály většinou míčové hry, zejména v Anglii a severní Francii. Na skotském venkově zase hrály svobodné ženy proti vdaným fotbal. <https://ima.princeton.edu/2021/04/01/baseballs-medieval-origins-confirmed/>
Na s. 37 autorka zmiňuje, že na iluminace s námětem koupele a lázní mimo Bibli Václava IV. nenarazila.

Tento typ vyobrazení se přitom ve středověkých iluminacích objevuje často, neboť koupel byla součástí každodenního života ve všech sociálních prostředích. K zvláště oblíbeným motivům patřily společné koupele nahých mužů a žen v kádích:

<https://wtfarthistory.com/post/21782521659/medieval-bathhouses>

K tvrzení autorky na s. 38, že „Macek zmiňuje zobrazení urozených žen u karetní hry, vybrané rukopisy však žádnou iluminaci s námětem této stolní hry neposkytly...“ lze dodat, že jich existuje celá řada: <https://www.metmuseum.org/blogs/in-season/2016/playing-card-games>

Na některé výzkumné otázky se autorce nepodařilo přinést odpověď, aniž by to v závěru zmínila. To se týká zejména otázky, zda byl nějaký druh zábavy spjat s určitým geografickým horizontem. Důvodem je okrajová pozornost věnovaná českým rukopisům, která jí neumožnila přinést na tuto otázku uspokojivou odpověď.

Z dalších drobných chyb upozorňuji aspoň na některé:

s. 11: „Iluminované rukopisy jsou hmotným pramenem“ je nesprávné tvrzení, jsou ikonografickým pramenem. Pod pojmem hmotné prameny se rozumí primárně archeologické nálezy či předměty z muzejních sbírek.

s. 12: správně breviář, nikoli brevíř.

obr. 18: na zemi sedí čtyři lidé, nikoli tři; nezaměňovat Tyroly s Rakousy; jedná se o dvě historicky odlišné země.

s. 29, obr. 29: záměna zajíců za králíky.

s. 36, obr. 62: slavnost Zvěstování Páně či Zvěstování Panně Marii, nikoli Zvěstování o narození Páně, je 25. března, devět měsíců před narozením Páně (25. prosince).

s. 37: moralizující satirický podtón iluminací 16. století, který autorka zmiňuje, souvisí patrně s reformací. Reformní kazatelé často zaujívali přísnější postoj k věřícím než katoličtí kněží.

Zkratky stol., pol., zač. je nutné v textu rozepisovat.

Navzdory zmíněné kritice dokládá bakalářská práce Heleny Slepíčkové solidní orientaci v tématu, a proto ji doporučuji hodnotit známkou *velmi dobře*.